

С. 26–36. 5. Новиков К. Рабская зависимость / К. Новиков // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/703810>. 6. Конец работорговли // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://liberea.gerodot.ru/neoglot/rabtorg.htm>. 7. Симоненко Г. Аболиционизм и аболиционисты / Г. Симоненко // Библиотека для чтения. Журнал словесности, науки и политики. [Под редакцией А.О. Писемского]. – Т. 166. – СПб., 1861. – Ч. 1. – С. 1–51. 8. Шкляж И.М. Йоханнес Ванн дер Кемп. У истоков борьбы против расизма в Южной Африке / И.М. Шкляж. – М., 1991. – 112 с. 9. Шкляж И.М. Из истории миссионерского движения: (Опыт критич. подхода к существующим концепциям): Материалы к лекциям / И.М. Шкляж. – Одесса, 1992. – 64 с. 10. Шкляж И.М. Журналы английских аболиционистов о рабовладении в колониях Великобритании в первой трети XIX века / И.М. Шкляж // Вопросы истории. – 1971. – № 5. – С. 187–192.

Александр Акунин

ЗАРОЖДЕНИЕ АБОЛИЦИОНИСТСКОГО ДВИЖЕНИЯ В АНГЛИИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ БОРЬБЫ ПРОТИВ РАБОТОРГОВЛИ (КОНЕЦ XVIII – НАЧАЛО XIX В.)

Автор раскрывает процесс зарождения аболиционистского движения в Великобритании и за её границами в конце XVIII – в начале XIX в. В статье делается вывод про то, что основные причины начала борьбы Англии с работорговлей сформировался под влиянием как внутренних, так и внешних факторов.

Ключевые слова: аболиционизм, работорговля, рабство, Африка, Европа.

Alexander Akunin

ORIGIN OF ABOLITIONIST MOVEMENT IN ENGLAND AND ITS INFLUENCE ON FIGHT DEVELOPMENT AGAINST THE SLAVE TRADE (THE END OF XVIII – THE BEGINNING OF THE XIX CENTURY)

The author opens process of origin of abolitionist movement in Great Britain and behind its borders at the end of XVIII – at the beginning of the XIX century. In article the conclusion that the main reasons for the beginning of fight of England with a slave trade was created under influence both internal, and external factors is drawn.

Key words: abolitionism, slave trade, slavery, Africa, Europe.

УДК 94+268<477.82>“1863/1864”.

Ірина Баляс

ВПЛИВ ПОВСТАННЯ 1863–1864 РР. НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ КАТОЛИЦЬКОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ

У статті проаналізовано вплив повстання 1863–1864 рр. на розвиток католицької освіти на Волині. Доведено, що повстання 1863–1864 рр. призвело до занепаду католицької шкільної справи на Волині. Відзначається, що польську систему освіти не було повністю ліквідовано, оскільки католицький клір продовжував навчати дітей нелегально. Зокрема, важливу роль у збереженні католицьких освітніх традицій краю відіграв луцько-житомирський єпископ К. Боровський.

Ключові слова: католицьке духовенство, освіта, польський національно-визвольний рух, царський уряд, Волинська губернія.

Актуальність проблематики полягає в тому, що освітня діяльність є важливою складовою життя будь-якої конфесії. Без висвітлення цієї сфери функціонування церкви неможливо усвідомити її роль у суспільному житті регіону. Навчання у церковних закладах освіти було одним із засобів безпосереднього впливу священництва на духовний світ та ментальність пересічних парафіян. Відповідно, наявність системи навчальних закладів визначила місце конфесії у регіоні, її можливості впливу на місцеве населення. Без відтворення цього аспекту церковного життя неможливо об'єктивно дослідити історію українського народу.

Наукова новизна полягає в тому, що у публікації проаналізовано вплив польського національно-визвольного руху на розвиток католицької освіти на Волині. Доведено, що завершення протистояння православної та римо-католицької систем освіти пов'язано із польським повстанням 1863–1864 рр. Проаналізовано освітню діяльність луцько-житомирського єпископа К. Боровського,

який відчайдушно протистояв уніфікації освіти під імперський зразок. На основі архівних документів проілюстровано випадки нелегального навчання дітей католицькими священиками.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні та культурно-освітні процеси, що відбувалися на території Волинської губернії упродовж другої половини XIX ст.

Предмет дослідження – освітня діяльність католицького духовенства після польського повстання 1863–1864 рр. в межах Волинської губернії.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на дослідити вплив виступу поляків 1863–1864 рр. на розвиток системи католицької освіти на Волині.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі взаємозв'язку між повстанням 1863–1864 рр. та позиціями католицького кліру в освітній сфері.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями. Зокрема, питаннями наслідків січневого повстання 1863–1864 рр. для католицького духовенства цікавились ще історики XIX ст. Наприклад П. Батюшков [1]. У сучасній історіографії існує низка праці, які частково висвітлюють цю проблему. Так, це дослідження С. Жилюк [2], О.Буравського [3], що стосуються в цілому становища Католицької церкви після польського повстання. Проте, на сьогодні немає наукової розвідки, присвяченої аналізу впливу виступу польської шляхти 60-х років на освітню діяльність католицького кліру.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України в м.Києві [9–11].

Позиції римо-католицького духовенства у освітній сфері значно послабилися після листопадового повстання 1830–1831 рр. У той час уряд видав низку репресивних законів, що обмежували права католиків, зокрема й латинських навчальних закладів. У середині XIX ст. за одним з циркулярів М. Бібікова були закриті усі католицькі монастирі й приходські училища, а католикам заборонялося посідати посади в адміністрації та учителювати. Однак, незважаючи на усі заборони уряду, після листопадового повстання на Волині діяло 55 приватних польських шкіл [4, с. 55]. Таким чином, католицька освіта збереглася лише на родинному та приватному рівні.

Безперечно, як вважають більшість сучасних дослідників, зокрема С. Жилюк, О.Буравський, латинське духовництво підтримало й наступний виступ польської шляхти – повстання 1863–1864 рр. [2, с. 54; 3, с. 41]. Проте, архівні документи свідчать, що католицький клір не був повністю монолітним у своєму ставленні до польського національно-визвольного руху. На Волині були випадки, коли священики відмовлялися відслужувати панахиду за полеглими учасниками виступу поляків [5, арк. 5]. Заангажованість частини католиків у національно-визвольній боротьбі була використана імперським урядом для подальшого наступу на їх позиції.

В результаті придушення цього повстання через репресії вплив Католицької церкви на Волині було значно зменшено. Багато священиків і монахів було повішено, розстріляно чи заслано до Сибіру. 130 чоловічих монастирів із 155 і 32 жіночих із 42 було ліквідовано, церковні маєтки конфісковано [2, с. 116]. Внаслідок такої жорстокої політичної лінії царського уряду взаємини між Петербургом та Римом загострюються. Папа Пій IX 2 жовтня 1866 р. у своєму виступі засудив репресії імперської влади щодо Католицької церкви. Російська столиця відреагувала указом про розрив конкордату 1847 р. з Римом [6]. Скасування чинності якого мало трагічні наслідки для католицького духовенства Волині. Фактично латинський клір залишився без опіки свого могутнього покровителя – Папи Римського.

Анулювання конкордату серйозним чином вплинуло на освітню діяльність католицьких священиків. Згідно з положеннями цього договору, Католицька церква визначала керівництво та внутрішній зміст навчання у своїх закладах. Наприклад, католицькі єпископи мали право обирати ректорів дієцезіальних семінарій, а також інспекторів, професорів та учителів цих навчальних закладів. При цьому претенденти на ці посади мали бути затверджені російською владою. Єпископу належало право складати навчальні програми у семінарії, а також відміняти на певний час викладання одного чи декількох курсів [7]. Однак, зі скасуванням конкордату, католицький клір втрачав ці можливості, тобто фактично втратив право брати безпосередню участь у навчальному процесі.

Підтримуємо думку Н. Сейко про те, що після 1863 р. освіта для польської громади Волині перестала існувати на інституційному рівні взагалі, якщо не вважати інституціями поодинокі випадки навчання дітей польської мови для вивчення ними Закону Божого римо-католицького віросповідання при костелах [4, с. 73]. Таким чином, одним із наслідків січневого повстання 1863–1864 рр. став повний перехід освітньої діяльності католицького духовенства у підпілля.

Ще більше загострили ситуацію видані у 1864 р. царським урядом "Правила". Згідно з якими, відкривати нові школи у "південно-західній Росії" дозволялося лише православному духовенству. На Правобережній Україні "Правила" призвели до виникнення цілої мережі національних шкіл.

Причому вони охоплювали в основному католицьке населення. Всупереч наказу 1855 р. на Волині відкривалися десятки таємних польських шкіл, у яких викладали священники [8, с. 19].

Проте, разом із посиленням репресій щодо католицьких навчальних закладів, активізується спротив латинського кліру. Не стала винятком й освітня сфера. У час тотальної русифікації луцько-житомирський єпископ К. Боровський став на захист позицій церкви. У 1868 р. ієрарх енергійно протистояв уніфікації освіти під імперський зразок не тільки на території Волинської губернії, а й за її межами [9, арк. 19]. Варто зазначити, що у цьому ж році офіційна влада намагається ввести у католицькі богослужіння польську мову, що викликало опір єпископа. К. Боровський прагне за будь-яку ціну вберегти рідну мову.

Для цього ієрарх надіслав у навчальні заклади Київського округу спеціально підготовлену ним інструкцію для католицьких законвчителів. Основною ідеєю цього документу було збереження самобутності Римо-католицької церкви. За задумом єпископа, учителі мали докладати особливих зусиль для того, щоб "в розумі і серцях учнів відклалися ті догмати віри і ті основи Римо-Католицької церкви, якими вона відрізняється від інших" [9, арк. 3]. Щоб обмежити поширення російської мови, К.Боровський пропонував за межами навчальних закладів літургію і проповіді проводити польською мовою, оскільки "російська мова відноситься лише до училищ" [9, арк.3–4].

Зрозуміло, що царська поліція не допустила реалізації цієї інструкції. Отже, в умовах посилення тиску на римо-католицьку церкву після повстання 1863–1864 рр., єпископ К. Боровський здійснив спробу вжити рішучих заходів зі збереження позицій його конфесії. Показово, що попередники єпископа займали більш лояльну громадянську позицію щодо офіційної влади.

Приклад католицького єпископа наслідували й рядові священники, які волею російської влади вже мали обмежений вплив на освітню сферу. Латинські священники рішуче виступали проти русифікації освіти. Так, незважаючи на всі заборони, законвчитель Рівненської гімназії, продовжував проводити уроки польською мовою. Католицький священник засудив учнів гімназії, які по дорозі на богослужіння до костелу розмовляли російською мовою. "Хіба не досить, що в гімназії ви спілкуєтесь цією мовою?" – з гнівом запитував їх Хоцинський [10, арк. 19]. Отже, після повстання 1863–1864 рр. римо-католицький клір намагався відстояти свої позиції у навчальних закладах.

Католицькі священнослужителі досить часто навчали дітей нелегально. Зокрема, у м.Заслав хлопчики та дівчатка вчилися церковному співу в квартирі органіста місцевого костелу Чайковського [11, арк. 3]. Крім цього, у тому ж місті учні православного віросповідання прислужували священнику І. Малевичу при здійсненні богослужіння. Під його впливом батьки дозволяли дітям не відвідувати уроки законоучителя православного віросповідання [11, арк. 4]. Таким чином, католицька освіта почала переходити у підпілля, що ніяк не означало, що вона зникла зовсім.

Отже, повстання 1863–1864 рр. мало безпосередній вплив на позиції католицького кліру в освітній сфері. Внаслідок конфлікту між Петербургом та Римом скасовано конкордат 1847 р., який гарантував захист католикам в освітній сфері. Проте, у цих складних умовах католицький клір продовжував навчати дітей при костелах підпільно. Крім цього, репресивні заходи уряду щодо католицьких навчальних закладів породили спротив латинського духовенства. Показовою у цьому відношенні була діяльність луцько-житомирського єпископа К. Боровського, який рішуче відстоює позиції церкви у сфері освіти.

Список використаних джерел

1. Батюшков П. Волинь. Історичні долі південно-західного краю / П. Батюшков. – Дніпропетровськ, 2004. – 424 с.
2. Жилюк С. Релігійна політика царизму на Волині (1793–1917 рр.) / С. Жилюк, Б. Бойко. – Острогож, 2010. – 228 с.
3. Буравський О. Римо-католицьке духовенство Правобережної України в польському національно-визвольному русі в 60-х роках XIX ст. / О. Буравський. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Istst/2009_1/R1/Buravskii.pdf.
4. Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – першій половині XX ст.: монографія / Н. А. Сейко. – Житомир, 2002. – 156 с.
5. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДАК України), ф. 442, оп. 812, спр. 16.
6. Задворный В.Л. История католической церкви в России / В.Л. Задворный, А.В. Юдин. – Режим доступу: <http://www.cathmos.ru/content/ru/section-2009-10-24-21-52-48.html>.
7. Шостак І. В. Роль римо-католицьких духовних семінарій у духовному житті Волині першої половини XIX ст. / І. В. Шостак. – Режим доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&task=view&id=708.
8. Надтока Г. М. Православна церква в Україні 1900-1917 років: соціально-релігійний аспект / Г. М. Надтока. – Київ, 1998. – 270 с.
9. ЦДАК України, ф. 707, оп. 261/1868, спр. 9.
10. ЦДАК України, ф. 707, оп. 261/1868, спр.11.
11. ЦДАК України, ф. 707, оп. 261/1873, спр. 1.

Ирина Бальяс

ВЛИЯНИЕ ВОССТАНИЯ 1863–1864 ГГ. НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ КАТОЛИЧЕСКОЙ ОБРАЗОВАНИЯ НА ВОЛЫНИ

В статье проанализировано влияние восстания 1863–1864 гг на развитие католического образования на Волыни. Доказано, что восстание 1863–1864 гг привело к упадку католической школьного дела на Волыни. Отмечается, что польскую систему образования не было полностью ликвидировано, поскольку католический клир продолжал учить детей подпольно. В частности, важную роль в сохранении католических образовательных традиций края сыграл луцко-житомирский епископ К. Боровский.

Ключевые слова: католическое духовенство, образование, польское национально-освободительное движение, царское правительство, Волынская губерния.

Irina Balyas

EFFECT OF REBELLION 1863–1864 BIENNIUM TO THE DEVELOPMENT OF CATHOLIC EDUCATION IN VOLYN

The article analyzes the impact of the uprising 1863–1864 years on the development of Catholic education in Volyn. It is proved that rebellion 1863–1864 has resulted in the decline of Catholic school affairs in Volyn. It is noted that the Polish education system has not been completely eliminated, because the Catholic clergy continued to teach children underground. In particular, an important role in preserving the traditions of Catholic education played an edge Lutsk-Zhytomyr Bishop K. Borovskyy.

Key words: Catholic clergy, education, the Polish national liberation movement, the tsarist government, Volyn province.

УДК 94 (477+438) "1920–1938"

Андрій Криськов

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА РОБІТНИЧА ПАРТІЯ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

У статті розглянуто діяльність Української соціал-демократичної робітничої партії на території Чехословаччини у 1920–1938 рр. Проаналізовано напрями, форми і методи діяльності, відносини з іншими українськими політичними партіями та державними структурами міжвоєнної Чехословаччини.

Ключові слова: Чехословаччина, Українська соціал-демократична робітничка партія, політика, Соціалістичний інтернаціонал, міжвоєнний період.

Актуальність дослідження політичного життя у середовищі української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині зумовлена зростанням суспільного інтересу до політичних процесів сучасності, а також тим, що у міжвоєнній Чехословаччині продовжили свою діяльність ті політичні партії, які були створені ще на території України.

Наукова новизна полягає у висвітленні діяльності Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) в заключний період її існування в абсолютно відмінних від українських реаліях.

Об'єктом виступають політичні процеси, які відбувалися в українському емігрантському середовищі міжвоєнної Чехо-Словаччини, а предметом – діяльність УСДРП.

Метою статті є висвітлення основних напрямів, форм і методів діяльності УСДРП у міжвоєнній Чехо-Словаччині. Для досягнення мети вирішуються наступні дослідницькі завдання: встановити час і причину появи партії та її структур у Чехо-Словаччині; проаналізувати напрями, форми і методи діяльності партії, її стосунки з іншими українськими політичними партіями та чехословацькими державними і політичними структурами.

Дослідження партійного життя української еміграції міжвоєнного періоду у Чехо-Словаччині розпочалося започаткували самі емігранти [1], однак їх праці характеризуються описовістю, заполітизованістю і суб'єктивністю у висвітленні подій. У радянський період відоме лише дослідження І. Кураса з притаманними епосі кліше і штампами [2].

Це питання не стало предметом окремого дослідження і в сучасній вітчизняній історіографії, хоча є наукові праці, в яких у певному контексті розглядається діяльність УСДРП у 1920–1938 рр. [3].